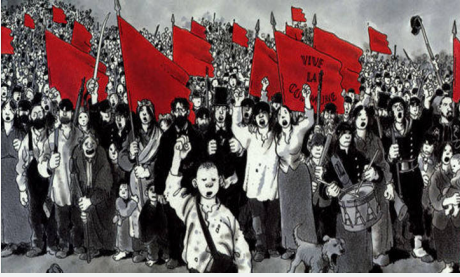

Του Βασίλη Λιόση

Τη δεκαετία του 1980 εξελίχθηκε μία επιστημονική αντιπαράθεση στο περιοδικό «Επιστημονική Σκέψη» (παρεμπιπτόντως ήταν ένα εξαιρετικό περιοδικό) μεταξύ Μπιτσάκη και Πράντζου. Ο διάλογος αφορούσε κοσμολογικά ζητήματα με τις προσεγγίσεις των δύο επιστημόνων να εστιάζουν τη θεωρία της Μεγάλης Έκρηξης και να είναι διαφορετικές. Οι αναγνώστες εκείνης της εποχής απόλαυσαν μία επιστημονική αντιπαράθεση υψηλού επιπέδου, σε τρία τεύχη αν θυμάμαι καλά, που ασφαλώς ωφέλησε τη σκέψη τους.

Δεκαετίες πριν και συγκεκριμένα στα τέλη του 1946 διοργανώθηκε μία συζήτηση στην Αθήνα μεταξύ ΚΚΕ και τροτσκιστών (ΚΔΚΕ), πράγμα εντελώς πρωτότυπο αφού είχε προηγηθεί μία σκληρότατη αντιπαράθεση μεταξύ των δύο χώρων. Οι συζητήσεις αφορούσαν ζητήματα τακτικής και στρατηγικής και μάλιστα τελείωσαν με ψηφοφορίες![\[1\]](#)

Στην τρέχουσα συγκυρία είναι γνωστό ότι μετά τις εκλογές ακολούθησε μία αρθρογραφία περί συντηρητικοποίησης ή μη της ελληνικής κοινωνίας. Ένα από τα πρώτα κείμενα ήταν του γράφοντος που αναρτήθηκε στην ιστοσελίδα της ΕΦΣΥΝ[\[2\]](#). Ένα δεύτερο του Ηλία Ιωακείμογλου που αναρτήθηκε (και) στην ιστοσελίδα της randiera[\[3\]](#), ένα τρίτο ήταν και πάλι του γράφοντος που απαντούσε στο προηγούμενο[\[4\]](#) και ακολούθησε το κείμενο του Κώστα Παπαδάκη που απαντά στα δικά μου[\[5\]](#).

Ανέφερα τα δύο πρώτα γεγονότα για να τα υπογραμμίσω ως εξαιρετικά σπάνια και ξένα στην κουλτούρα του κινήματος αλλά συγχρόνως ως αναγκαία και ωφέλιμα. Θεωρώ ότι η σημερινή αντιπαράθεση περί συντηρητικοποίησης της ελληνικής κοινωνίας εντάσσεται ακριβώς σε αυτές τις σπάνιες στιγμές (για να μην παρεξηγηθώ και μιλώντας αποκλειστικά για το πρόσωπό μου καμία διάθεση σύγκρισης δεν έχω με τους κομμουνιστές της δεκαετίας του '40 ούτε με τεράστιες επιστημονικές προσωπικότητες όπως ο Ευτύχης Μπιτσάκης). Στο κείμενο που ακολουθεί θα διατυπώσω τις ενστάσεις μου στα γραφόμενα του Κώστα Παπαδάκη.

Πρώτα από όλα πρέπει να ευχαριστήσω δημόσια τον Κώστα για τα καλά του λόγια και να επισημάνω ότι η εκτίμηση είναι αμοιβαία και αυτό δεν το λέω καθόλου τυπικά. Δεν πρόκειται για μία αναγκαστική αμοιβαία φιλοφρόνηση στο πλαίσιο της αστικής ευγένειας. Η προσφορά του Κώστα στη δίκη της Χρυσής Αυγής και στην αντίσταση απέναντι στον νεοναζισμό είναι ανεκτίμητη. Ο σεβασμός μου είναι απεριόριστος και γνήσιος για έναν άνθρωπο που δεν δίστασε να εκτεθεί στη δημόσια σφαίρα με τον τρόπο που εκτέθηκε.

Δεύτερο, οφείλω να εξάρω τη συντροφική κουλτούρα που προάγει μέσα από το κείμενό του. Τα φαινόμενα κανιβαλισμού στους ενδοαριστερούς διαλόγους δεν είναι κάτι ασυνήθιστο και ο Κώστας κινείται στον αντίποδα της ανθρωποφαγίας.

Τρίτο, έχει δίκιο να ξεκινά κάνοντας κριτική στις απόψεις που έχουν δει το φως της δημοσιότητας και με βάση αυτές ψέγεται για το αποτέλεσμα ο ίδιος ο λαός. Πρόκειται για ελιτίστικες απόψεις κι εύπεπτες ερμηνείες που δεν συμβάλλουν στην αναζήτηση της αλήθειας. Άλλωστε έχω αναρτήσει σχετικό κείμενο στο fb με το οποίο ασκώ αυστηρή κριτική σε τέτοιες αφ' υψηλού θεωρήσεις[\[6\]](#).

Τέταρτο: ο Κώστας διαπιστώνει πως με το κείμενό μου στην randiera απαντώ στο κείμενο του Ηλία Ιωακείμογλου που το εξέλαβα ως απάντηση στο αρχικό μου κείμενο στην ιστοσελίδα της «Εφημερίδας

των Συντακτών». Για την ακρίβεια του πράγματος, όμως, γράφω επί λέξει: «Αναρτήθηκε πριν από λίγες ημέρες άρθρο του Ηλία Ιωακείμογλου (εφεξής ΗΙ) υπό τον τίτλο “Τα εκλογικά αποτελέσματα δεν σηματοδοτούν συντηρητική στροφή της ελληνικής κοινωνίας”. Το κείμενο **μοιάζει** να είναι απάντηση στο κείμενο “Πόσο βαθιά έχει προχωρήσει η συντηρητικοποίηση της ελληνικής κοινωνίας;”. **Εν τέλει μικρή σημασία έχει αν απάντησε στο προαναφερθέν δεύτερο κείμενο ή σε κάποιο άλλο. Αυτό που έχει σημασία είναι η ουσία του κειμένου του ΗΙ».**

Την κάνω αυτή τη διευκρίνιση για να καταστήσω σαφές ότι δεν πρόκειται για προσωπική βεντέτα που ταπεινό της ελατήριο είναι κάποιο εγωιστικό κίνητρο αλλά για μία ζωτική ανάγκη να ανιχνεύσουμε την αλήθεια έχοντας πάντα ως γνώμονα το μέλλον του κινήματος.

Πέμπτο: ο Κώστας διαπιστώνει πως η ανάρτηση του κειμένου μου έγινε από την ΕΦΣΥΝ με πολιτική σκοπιμότητα από τη μεριά της εφημερίδας, αφού συσκοτίζει με αυτόν τον τρόπο (η εφημερίδα) τις ευθύνες του ΣΥΡΙΖΑ. Μόνο που σε αυτό το σημείο υπάρχει ένα λάθος. Στο αρχικό κείμενό μου θεωρώ πως ερμηνευτικό κλειδί της συντηρητικοποίησης, αποτελεί η κυβερνητική τετραετία του ΣΥΡΙΖΑ καθώς και στη συνέχεια το περιεχόμενο της αντιπολίτευσής του. Η γλώσσα μου είναι σκληρή για τον ΣΥΡΙΖΑ (γράφω χαρακτηριστικά πως αν ο ΣΥΡΙΖΑ δεν υπήρχε η ελληνική ολιγαρχία έπρεπε να τον επινοήσει) και ως εκ τούτου δεν ξέρω πώς η συγκεκριμένη εφημερίδα με την ανάρτηση του κειμένου μου εξυπηρέτησε την κάλυψη του ΣΥΡΙΖΑ. Άλλωστε καθόλου σίγουρος δεν είμαι ότι η «γραμμή» της εφημερίδας είναι ενιαία αν και το κυρίαρχο, για να είμαι ειλικρινής, είναι μία φιλοσυριζαϊκή οπτική.

Έκτο: διαπιστώνει ο Κώστας πως το όλο σκεπτικό που χρησιμοποιώ συμβάλλει σε ένα κλίμα απαισιοδοξίας αναντίστοιχης με την πραγματικότητα. Ασφαλώς ο Κώστας δεν μου καταλογίζει πρόθεση, αλλά είναι φανερό ότι έχουμε διαφορετική προσέγγιση. Την Αριστερά δεν πρέπει να την αφορά η κατασκευή ενός τεχνητού κλίματος αισιοδοξίας, γιατί ακόμη κι αν αυτό επιτευχθεί είναι ληξιπρόθεσμο και θα έρθει η στιγμή που η φύσκα αισιοδοξίας θα σκάσει με κρότο, **δημιουργώντας χειρότερη κατάσταση από αυτή που θα είχε δημιουργηθεί αν είχαμε εξ αρχής συνειδητοποιήσει πλήρως την πραγματικότητα. Η ακριβής γνώση μιας κοινωνικής κατάστασης μάς βοηθά να την ερμηνεύσουμε. Να ξέρουμε πού βρισκόμαστε. Πώς θα απευθυνθούμε στους εργαζόμενους αποφεύγοντας εντυπωσιακά μεν, αυτοκτονικά δε, άλματα στο κενό.**

Έβδομο: με ακρίβεια ο Κώστας παραθέτει τα μεθοδολογικά εργαλεία που περιέχονται στο άρθρο μου, αλλά διαπιστώνει πως στο κρίσιμο δεύτερο ερώτημα (Τι συνιστά συντηρητική στροφή;) δεν απαντιέται καθόλου. Ωστόσο, μία προσεκτική ανάγνωση αναδεικνύει ένα πλήθος πραγματολογικών δεδομένων με τα οποία περιγράφεται η συντηρητικοποίηση της ελληνικής κοινωνίας: συνωμοσιολογικές απόψεις για τα εμβόλια (εμφύτευση τσιπ), διψήφια νούμερα σε έρευνες που δηλώνουν συμπάθεια προς την έννοια της δικτατορίας, χαμηλότατη συνδικαλιστική πυκνότητα, μικρή συμμετοχή στις απεργίες, το ακροδεξιό τόξο που έλαβε το 9% στις πρόσφατες εκλογές κ.ά..

Αυτό που θα μπορούσα να δεχτώ ως κριτική είναι ότι δεν δίνω έναν ορισμό τον οποίο και επιχειρώ σε αυτό το σημείο: η συντηρητικοποίηση, κατά την ταπεινή μου άποψη, ορίζεται ως η απομάκρυνση ακόμη και από τις αρχές του διαφωτισμού (ισότητα, ελευθερία, ανεξιθρησκεία κ.λπ.), των αρχών που έφεραν στην επιφάνεια το κομμουνιστικό και προοδευτικό κίνημα του 20ου αιώνα (αλληλεγγύη, ταξική θεώρηση της κοινωνίας, κοινωνία απαλλαγμένη από την εκμετάλλευση κ.λπ.) και από τον επιστημονικό ορθολογισμό. Απομάκρυνση που συνοδεύεται και από συγκεκριμένες στάσεις ζωής. Και η συντηρητικοποίηση δεν εκφράζεται οπωσδήποτε από την ύπαρξη ταγμάτων εφόδου, αλλά και από την εσωστρέφεια και το βούλιαγμα στους καναπέδες (και αυτό το λέω όχι κατακρίνοντας τους «συμβιβασμένους» αλλά ως επισήμανση μια ζοφερής ζωσας πραγματικότητας). Χαρακτηρίζεται από την παραίτηση, την ανάθεση, τον συμβιβασμό, την υιοθέτηση απόψεων όπως «τίποτα δεν αλλάζει», «ο συνδικαλισμός φταίει για την κατάστασή μας», «όλοι τα ίδια είναι» κ.λπ., απόψεις που σίγουρα θα έχουμε ακούσει όλοι μας.

Όγδοο: ο Κώστας σωστά υποστηρίζει πως η ψήφος δεν σημαίνει κατ' ανάγκη ιδεολογικοπολιτική ταύτιση. Σωστό. Πολύ σωστό. Αλλά άλλο τόσο σωστό είναι πως η ψήφος δηλώνει άλλοτε εμφατικά κι άλλοτε λιγότερο εμφατικά μία κοινωνική τάση. Αν δεν δηλώνει ούτε αυτό, τότε τι ακριβώς σηματοδοτεί; Ο Κώστας αναδεικνύει το ζήτημα της επιλογής άλλης διαχειριστικής πολιτικής από τους ψηφοφόρους. Σωστό και αυτό. Αλλά εδώ απαιτείται μία λεπτή προσέγγιση. Υποστηρίζω πως ΝΔ και ΣΥΡΙΖΑ δεν έχουν στρατηγικές διαφορές. Ότι χρησιμοποιούν μείγματα διαχείρισης σε ελαφρώς διαφορετικές αναλογίες. **Ωστόσο, στη συνείδηση του κόσμου δεν είναι το ίδιο. Ο ΣΥΡΙΖΑ στα μυαλά πολλών ανθρώπων ανήκει στην Αριστερά (ανεξάρτητα αν αυτός δεν έχει καμία σχέση με αυτήν). Επιπλέον ο ΣΥΡΙΖΑ ακολουθείται από πιο λαϊκά στρώματα σε σχέση με τη ΝΔ.** Η μετακίνηση ενός 11% από τον ΣΥΡΙΖΑ στη ΝΔ δεν είναι αμελητέα ποσότητα και η πρωτιά της ΝΔ στις λαϊκές περιοχές και μάλιστα εν μέσω μίας οξύτατης πληθωριστικής κρίσης και πολλών άλλων φαινομένων που είχαμε χρόνια να δούμε με τέτοια πυκνότητα κι ένταση **δεν γίνεται να μην μας προβληματίσει.** Παράλληλα, αυτή η διαπίστωση (ότι η ψήφος δεν ταυτίζεται απαραίτητα ιδεολογικά με το κόμμα το οποίο ψηφίζεται) δεν ισχύει μόνο για τη ΝΔ. Για παράδειγμα, η ενίσχυση του ΚΚΕ δεν σημαίνει και αποδοχή της θέσης του από τους ψηφοφόρους του για το ότι δεν έχει καμία σημασία αν μία επιχείρηση είναι δημόσια ή ιδιωτική. Ή δεν σημαίνει ότι οι ψηφοφόροι του συμφωνούν με τη θέση του για το ουκρανικό ή την αναθεώρηση της ιστορίας του. Ούτε ότι συμφωνούσαν με την επί μακρόν τακτική του ΚΚΕ στα σωματεία να κλείνουν τις τοποθετήσεις του με την ανάγκη λαϊκής εξουσίας, δηλαδή της δικτατορίας του προλεταριάτου. Το ίδιο ισχύει και για την εξωκοινοβουλευτική αριστερά.

Ένατο: ανοίγοντας το πλάνο μας θα δούμε πως υπήρξαν πριν τις εκλογές και ορισμένα χρόνια πίσω μερικά ανησυχητικά φαινόμενα. Ο Κώστας δεν έχει δίκιο όταν υποστηρίζει πως δεν υπήρξε κίνημα κατά της συμφωνίας των Πρεσπών. Εκτός των άλλων, να διευκρινίσω πως η συμφωνία των Πρεσπών είναι κατακριτέα από μέρος μου όχι ως εθνοπροδοσία, αλλά ως υπαγορευμένη από τις ΗΠΑ στην κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ. Το σχετικό άρθρο της συμφωνίας που προβλέπει την ένταξη της Β. Μακεδονίας στο ΝΑΤΟ είναι ενδεικτικό[7]. Δεν μπορούμε, λοιπόν, να παραβλέψουμε πως έγιναν μεγάλα συλλαλητήρια με εθνικιστικό περιεχόμενο και υπήρξαν τραμπουκισμοί εναντίον βουλευτών του ΣΥΡΙΖΑ. Ανεξάρτητα από το ότι ο ΣΥΡΙΖΑ έκανε τη βρομοδουλειά του αμερικανονατοϊκού άξονα (ας θυμηθούμε τον αυτοεξευτελιζόμενο Κοτζιά που υπό τους ήχους του «We are the world» καλούσε τους ομόλογούς του στο ΝΑΤΟ να χορέψουν περιχαρείς), οι τραμπουκισμοί ήταν απόρροια ενός κλίματος υπέρμετρου εθνικισμού που ασφαλώς καλλιεργήθηκε από τα πάνω αλλά βρήκε ευήκοα ώτα στους από κάτω. Ας θυμηθούμε τα μαζικά συλλαλητήρια με τις γραφικότητες, διαδηλωτές ντυμένους αρχαίους Έλληνες και τη συνθηματολογία με εθνικιστικό και ρατσιστικό περιεχόμενο. Ας θυμηθούμε πως σε σχετικές έρευνες αντίθετο με τη συμφωνία των Πρεσπών ήταν το 65,7%[8] και δεν είμαι καθόλου σίγουρος αν αυτό εμπειρείχε και μία αντιμπεριαλιστική οπτική. Σε αντίστιξη αναφέρω πως τον καιρό του βομβαρδισμού της Γιουγκοσλαβίας από το ΝΑΤΟ, το 98% του ελληνικού λαού δήλωνε την αντίθεσή του.

Επίσης, οι αντιδράσεις σε περιπτώσεις που αφορούσαν πρόσφυγες δεν ήταν λίγες. Αναφέρω ενδεικτικά, την αντίδραση κατοίκων των Καμένων Βούρλων προκειμένου να εμποδιστεί η μεταφορά τροφίμων σε προσφυγόπουλα, τη βάνουση ρατσιστική επίθεση σε Πακιστανό στα Φάρσαλα, κάποιους κάτοικους της Λέσβου που φώναζαν σε έγκυες πρόσφυγες «φύγε μωρή γκαστρωμένη», τα κρούσματα ρατσιστικής βίας απέναντι σε Έλληνες αλληλέγγυους των προσφύγων στη Λέσβο, για να μην θυμηθούμε και την απάθεια κάποιων εργαζομένων μπροστά στο συνθλιβόμενο κορμί της μικρής Όλγας καθώς και τη ναζιστική πρακτική καύσης βιβλίων του Τριβιζά από γονείς μαθητών στη Χαλκίδα (αυτό βέβαια το τελευταίο αφορούσε αρνητές εμβολίου αλλά αναδεικνύει μαζί με τα άλλα ένα γενικότερο κλίμα εκφασισμού. Άλλωστε οι αρνητές εμβολίου είχαν ιδιαίτερη επιρροή στην ακροδεξιά). Πρόκειται μόνο για κάποια χαρακτηριστικά γεγονότα που φέρνουν στην επιφάνεια ανησυχητικές τάσεις και στάσεις.

Ας δούμε και ορισμένες κοινωνικές τάσεις που έχουν καταγραφεί σε έρευνες. Ο ερευνητής απευθυνόμενος στους ερωτώμενους πολίτες είπε: «Θα σας διαβάσω ορισμένες λέξεις και θα ήθελα να μου πείτε εάν για

εσάς προσωπικά αντιπροσωπεύουν κάτι “καλό” ή κάτι “κακό”». Στη λέξη «πρόσφυγας» θετικά απάντησε το 55,4% και αρνητικά το 29%. Θα έλεγα πως με όλη την πλύση εγκεφάλου που έχει γίνει στον ελληνικό λαό το αποτέλεσμα είναι θετικότατο. Ωστόσο, τα πράγματα αλλάζουν στο άκουσμα της λέξης «μετανάστης», αφού ως θετική λέξη την εκλαμβάνει το 37,9% και ως αρνητική το 42,8%. Η αρνητική τοποθέτηση γίνεται ακόμη μεγαλύτερη στο άκουσμα της λέξης «Μουσουλμάνοι» που φτάνει το 47,9%^[9].

Επίσης, με βάση την έκθεση του Δικτύου Καταγραφής Ρατσιστικής Βίας το 2022 ανακοινώθηκαν τα κάτωθι:

«Κατά την περίοδο Ιανουαρίου-Δεκεμβρίου 2022, το Δίκτυο κατέγραψε, μέσω συνεντεύξεων με τα θύματα, **74 περιστατικά ρατσιστικής βίας**. Συγκεκριμένα:

- Σε 33 περιστατικά στοχοποιήθηκαν μετανάστες, πρόσφυγες ή αιτούντες άσυλο, λόγω εθνικής καταγωγής, θρησκείας ή χρώματος. Σε ένα εκ των περιστατικών αυτών στοχοποιήθηκε άτομο τόσο λόγω εθνικής καταγωγής, όσο και λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου.
- Σε 1 περιστατικό στοχοποιήθηκαν Έλληνες πολίτες λόγω εθνοτικής καταγωγής (Ρομά).
- Σε 2 περιστατικά στοχοποιήθηκαν ένα τζαμί και ένα μνημείο του Ολοκαυτώματος.
- Σε 38 περιστατικά στοχοποιήθηκαν ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα καθώς και υπερασπιστές ανθρωπίνων δικαιωμάτων λόγω της σύνδεσής τους με ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα. Στο εν λόγω πλαίσιο, το Δίκτυο κατέγραψε ενδοοικογενειακά περιστατικά βίας και ενδο-σχολικές ή ενδο-πανεπιστημιακές επιθέσεις κατά ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων»^[10].

Στην παραπάνω έρευνα φυσικά δεν μπορεί αντικειμενικά να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι πολλά περιστατικά δεν καταγγέλλονται από τον φόβο της απέλασης. Επομένως, με σχετική ασφάλεια μπορούμε να πούμε πως τα συμβάντα είναι περισσότερα, αν και η συχνότητα ένα ρατσιστικό περιστατικό ανά πέντε ημέρες δεν είναι αμελητέα.

Δέκατο: ο Κώστας είναι σαν να υποτιμά την άνοδο της ακροδεξιάς στην Ελλάδα, κάτι που φαίνεται να βρίσκεται σε κόντρα με τον πραγματικά σπουδαίο δημοκρατικό και αντιναζιστικό του αγώνα. Υποστηρίζει πως συγκριτικά με άλλες χώρες τα ποσοστά αυτά δεν είναι υψηλά. Εντούτοις, το 9% δεν είναι μικρό ποσοστό και ας μην ξεχνάμε πως ένα σημαντικό κομμάτι της ακροδεξιάς έχει βρει στέγη εντός της ΝΔ με την τριανδρία Γεωργιάδη-Πλεύρη-Βορίδη να παίζει κρίσιμο ρόλο στη ΝΔ και να απολαμβάνει μεγάλης δημοφιλίας στους κόλπους του ελληνικού συντηρητικού σώματος. Επιπλέον, η ακροδεξιά χρησιμεύει ως προθάλαμος του νεοναζισμού. Ενδεικτική περίπτωση αποτελεί για την Ελλάδα το ΛΑΟΣ, που έκανε την ιδεολογική και πολιτική προετοιμασία για το ξεπέταγμα της Χρυσής Αυγής. Ας μου επιτραπεί σε αυτό το σημείο μία προσωπική αναφορά. Την εποχή που θεωρούσα πως το ΛΑΟΣ δεν ήταν απλώς και μόνο ένα στήριγμα του κλασικού δικομματισμού αλλά ήταν κάτι άλλο, τότε είχα δεχτεί από διάφορους αυτοχαρακτηριζόμενους κομμουνιστές κριτική που μου έλεγαν πως κάνω λάθος και ότι το ΛΑΟΣ ήταν απλώς ένα δεκανίκι. Η άποψή τους ήταν βαθιά σχεταριστική αφού η διαπίστωση ύπαρξης ενός κόμματος που υιοθετούσε ρατσιστικές κι εθνικιστικές ιδέες θα παρέπεμπε στην ανάγκη πολιτικών μετώπων για την αντιμετώπισή του (αυτό σύμφωνα με τα δικά τους λεγόμενα). Η ιστορία άλλα έδειξε σε σχέση με τη δογματική αντίληψη των προαναφερθέντων. Το ΛΑΟΣ χρησιμοποίησε σκληρό εθνικιστικό λόγο, συμπεριέλαβε στα ψηφοδέλτιά του χρυσαυγίτες, διατύπωσε ακραία ρατσιστική και αντιμεταναστευτική ρητορική. Ήταν και στήριγμα του κλασικού δικομματισμού και του αστισμού αλλά και ένα εφαλτήριο για την εκτίναξη της Χρυσής Αυγής.

Ενδέκατο: ο Κώστας γράφει: «Ταυτίζεται το σύνολο του εκλογικού σώματος με το **σύνολο των εγκύρων ψηφοδελτίων** των εκλογών; Πώς είναι δυνατόν να τα ταυτίζουμε, όταν είναι γνωστό ότι **από τους 10 ανθρώπους** που περπατάνε στους δρόμους και ενδεχομένως συμμετέχουν σε διαδηλώσεις, κινητοποιήσεις, απεργίες κλπ, στο μέτρο που η αποχή είναι πραγματική και όχι πλασματική, **οι 6 είναι εκείνοι που πηγαίνουν να ψηφίσουν** και επί των 6 οι τρεις, δηλαδή το 50% των 6, ψηφίζουν Ν.Δ. και

ακροδεξιά; Είναι οι 3 το 50% των 10;», οι υπογραμμίσεις στο πρωτότυπο.

Το συμπέρασμα του Κώστα φαίνεται να είναι βάσιμο. Ωστόσο, το ζήτημα που θέτει δεν αφορά μόνο τη ΝΔ κι εν γένει τη Δεξιά αλλά και την Αριστερά. **Γιατί, αν το πραγματικό ποσοστό της ΝΔ είναι περίπου 25% λαμβάνοντας υπόψη μας την αποχή, τότε το ποσοστό του ΚΚΕ γίνεται κάτι παραπάνω από 4% για να μην πούμε πως της ΑΝΤΑΡΣΥΑ γίνεται κάτι παραπάνω από 0,3%. Αν θέλουμε να κάνουμε αναγωγές, τότε αυτές πρέπει να αφορούν τους πάντες.** Επιπλέον αναρωτιέμαι: είμαστε σίγουροι ότι το ποσοστό της αποχής είναι μόνο μία έστω και μικροαστική αμφισβήτηση ή για κάποια πληθυσμιακά τμήματα εμπεριέχει και το στοιχείο της αδιαφορίας που θεωρώ ότι είναι μία μορφή συντηρητικοποίησης;

Ας σταθούμε, όμως, περισσότερο στο ζήτημα της κομμουνιστικής και ριζοσπαστικής αριστεράς. Ας πάμε 13 χρόνια πίσω στο 2010. Τι μετράμε έκτοτε; Μία άνευ προηγουμένου κρίση που σήμανε μία απίστευτη πίεση στα λαϊκά στρώματα. Η αναδιανομή πλούτου που έγινε, πιθανότατα δεν έχει ταίρι στα μεταπολιτευτικά χρόνια. Μία πανδημία που μέχρι στιγμής μεταφράζεται στο απίστευτο νούμερο των 37.000 νεκρών. Μία περίοδο με πληθωρισμό που αποστράγγισε τα πιο φτωχά στρώματα. Κι ένα πλήθος δημοκρατικών ζητημάτων τόσο πυκνών που προκαλούν σοβαρή ανησυχία για το τι μέλλει γενέσθαι. **Και η Αριστερά; Τι πολιτικά, ιδεολογικά, οργανωτικά οφέλη είχε; Κι αν δεν είχε εν μέσω μιας οξύτατης πολύπλευρης κρίσης, τότε θα έχει; Θα έλεγα πως η άρνηση να δούμε την πραγματικότητα μπορεί, ανάμεσα σε άλλα, να εξυπηρετεί και τα δόγματα του σεχταρισμού και της ιδεολογικής καθαρότητας. Θεωρώ ότι κάτι τέτοιο δεν αφορά τον Κώστα, αλλά σίγουρα αφορά τμήματα της Αριστεράς.**

Δωδέκατο: Στο κείμενό μου διαπιστώνω πως η συσπείρωση ακροδεξιών και νεοναζί στη σημερινή Ελλάδα μπορεί να διαμορφώσει ένα μελλοντικό αντεπαναστατικό στρατό. Ο Κώστας μάλλον αμφισβητεί το συμπέρασμά μου, αφού διαπιστώνει πως ένας τέτοιος στρατός διαμορφώθηκε μόνο μία φορά μεταπολιτευτικά και αναφέρεται βεβαίως στη Χρυσή Αυγή. Όμως, υπάρχουν δύο ζητήματα. Η ιστορική εμπειρία μάς οδηγεί στο να συνειδητοποιήσουμε ότι η εμφάνιση ενός τέτοιου στρατού καθόλου απίθανη δεν είναι στο μέλλον, όταν αυτό το απαιτήσει η εγχώρια ολιγαρχία και ο ιμπεριαλισμός. Κατά δεύτερο, θεωρώ ότι οι περισσότεροι εξ ημών έχουν βιώσει λεκτικούς τραμπουκισμούς στους ευρύτερους κοινωνικούς περίγυρους μας. Έχω μία πλειάδα τέτοιων παραδειγμάτων που είναι τόσο πυκνά που δεν ξέρω αν μπορώ να τα θεωρήσω τυχαία και ομοίως πολλά τέτοια μου μεταφέρουν αρκετοί γνωστοί. Οι υποστηρικτές των νεοφιλελεύθερων δογμάτων, του ακραίου κέντρου και των ακροδεξιών ιδεών έχουν γίνει πλέον πολύ επιθετικοί και αυτό θεωρώ ότι είναι μέτρο συντηρητισμού.

Δέκατο τρίτο: ο Κώστας υποστηρίζει ότι η αύξηση της ΝΔ είναι μόλις 1% κι ως εκ τούτου δεν συνιστά κάτι ιδιαίτερο. Ας κάνουμε, λοιπόν, μία αναδρομή των εκλογών μεταπολιτευτικά. Από το 1974 μέχρι και σήμερα έχουν διεξαχθεί 19 κοινοβουλευτικές εκλογές. Στις περισσότερες περιπτώσεις το κυβερνών κόμμα είτε απώλεσε ένα μικρό ή και διακριτό ποσοστό είτε σε κάποιες περιπτώσεις κατέρρευσε. Στις 19 εκλογικές αναμετρήσεις σημειώθηκαν δεκατέσσερις πτώσεις (σε κάποιες περιπτώσεις στα όρια της κατάρρευσης) και μόνο σε τέσσερις περιπτώσεις κυβερνών κόμμα ανέβασε το ποσοστό του στην επόμενη εκλογική αναμέτρηση. Από ό,τι λένε και οι εκλογολόγοι αυτό είναι μία παγκόσμια τάση. Το κυβερνών κόμμα συνήθως υφίσταται μία «φυσιολογική» φθορά. Κι όμως, η σημερινή ΝΔ με την αισχρή πολιτική που άσκησε έγινε η τέταρτη περίπτωση ανόδου μέσα σε μισό περίπου αιώνα. Και αυτό που δεν έχει συμβεί ποτέ είναι η διαφορά πρώτου-δεύτερου να βρίσκεται στην αναλογία ποσοστών 2 προς 1.

Για του λόγου το αληθές παραθέτω τον παρακάτω πίνακα όπου η πτώση ή η άνοδος που καταγράφεται στη στήλη «ΣΧΟΛΙΟ» αφορά μόνο το κυβερνών κόμμα. Αν υπάρχουν δύο κόμματα στη σχετική στήλη είναι γιατί συμμετείχαν σε συμμαχικές κυβερνήσεις.

ΕΤΟΣ	ΕΚΛΟΓΙΚΟ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ	ΣΧΟΛΙΟ
1974	ΝΔ-53,37%	
1977	ΝΔ-41,84%	Πτώση
1981	ΝΔ-35,87%, ΠΑΣΟΚ-48,07%	Πτώση
1985	ΠΑΣΟΚ-45,82%	Πτώση
1989 (Ιούνιος)	ΠΑΣΟΚ-39,15%	Πτώση (σχηματίζεται η κυβέρνηση Τζαννετάκη)
1989 (Νοέμβριος)	ΠΑΣΟΚ-40,67%, ΝΔ-46,19%	Άνοδος (σχηματίζεται η κυβέρνηση Ζολώτα)
1990	ΠΑΣΟΚ-38,61%, ΝΔ-46,89%	Πτώση ΠΑΣΟΚ και άνοδος ΝΔ
1993	ΠΑΣΟΚ-46,88%, ΝΔ-39,30%	Πτώση ΝΔ και άνοδος ΠΑΣΟΚ
1996	ΠΑΣΟΚ-41,49%	Πτώση
2000	ΠΑΣΟΚ-43,79%	Άνοδος
2004	ΠΑΣΟΚ-40,55%, ΝΔ-45,36%	Πτώση
2007	ΠΑΣΟΚ-38,10%, ΝΔ-41,84%	Πτώση
2009	ΠΑΣΟΚ-43,92%, ΝΔ-33,48%	Πτώση
2012 (Μάιος)	ΝΔ-18,85%, ΠΑΣΟΚ-13,18%	Πτώση (κυβέρνηση Λουκά Παπαδήμου με συμμετοχή ΠΑΣΟΚ-ΝΔ-ΛΑΟΣ)
2012 (Ιούνιος)	ΝΔ-29,66%, ΠΑΣΟΚ-12,28%	Κυβέρνηση συνεργασίας ΝΔ-ΠΑΣΟΚ-ΔΗΜΑΡ
2015 (Ιανουάριος)	ΣΥΡΙΖΑ-36,34%, ΝΔ-27,81%	Πτώση
2015 (Σεπτέμβριος)	ΣΥΡΙΖΑ-35,46%, ΝΔ-28,10%	Πτώση
2019	ΣΥΡΙΖΑ-31,53%, ΝΔ-39,85%	Πτώση
2023	ΝΔ-40,79%, ΣΥΡΙΖΑ-20,07%	Άνοδος

Δέκατο τέταρτο: ο Κώστας αναρωτιέται: «Αν εν τέλει η ψήφος στη Ν.Δ. αποτελεί το κύριο κριτήριο πολιτικής και κοινωνικής μάλιστα συντηρητικοποίησης, μήπως παραλείψαμε να αντιληφθούμε ότι **η ψήφος στον ΣΥ.ΡΙΖ.Α. τον Γενάρη 2015** σήμανε την... στροφή του εκλογικού σώματος προς τον κομμουνισμό;», η υπογράμμιση στο πρωτότυπο.

Φυσικά και όχι είναι η ξεκάθαρη απάντηση. Αλλά τα πράγματα δεν είναι άσπρο μαύρο. Υπάρχουν πολλοί τόνοι ανάμεσά τους. Η ψήφος στον ΣΥΡΙΖΑ έδειχνε μία διάθεση σύγκρουσης και αλλαγής και απαλλαγής από τις μνημονιακές θηλιές. Ήταν μία στροφή του κόσμου επ' αριστερά (διευκρινίζω και πάλι ότι αυτό αφορά το τι πίστευε ο κόσμος και όχι το τι ήταν ο ΣΥΡΙΖΑ). Όπως και η εντεινόμενη τάση συντηρητικοποίησης δεν σημαίνει σώνει και καλά τη διαμόρφωση ενός στρατού απολύτως πεισμένου και αποφασισμένου να υπερασπιστεί μέχρι θανάτου τον καπιταλισμό ή ότι είναι αδύνατο να βλέπει πλευρές που τον καταπιέζουν (σε αυτό δεν έχω παρά να συμφωνήσω με τον Κώστα).

Επίσης, δεν υποστηρίζω πουθενά ότι η ψήφος είναι το κύριο κριτήριο συντηρητικοποίησης. Γράφω κάτι πολύ διαφορετικό: «**η συντηρητική στροφή μιας κοινωνίας δεν απορρέει μόνο από τα εκλογικά αποτελέσματα. Τα εκλογικά αποτελέσματα έρχονται να δώσουν απάντηση στο τι έχει συμβεί στην κοινωνία τα προηγούμενα χρόνια.** Είναι μία πραγματική και αναμφισβήτητη δημοσκόπηση που καταγράφει κοινωνικές τάσεις. **Είναι το καταστάλαγμα μιας ολόκληρης πρότερης πορείας** που παρά τα αντίρροπες τάσεις και τις αντιφάσεις, συνήθως βγάζει κάποιο νόημα».

Δέκατο πέμπτο: ποιος είναι, όμως, ο σκοπός της επίμονης διαπίστωσης ότι έχουμε στροφή συντηρητικοποίησης; Ξεκινάω από το ότι σε μία μερίδα της Αριστεράς υπήρχε ανέκαθεν μία τάση να βλέπει παντού εξεγέρσεις και μεγαλειώδεις κινηματικές εξάρσεις που υπερμεγεθύνονταν στις αναλύσεις, να βλέπει τις παραμονές της εφόδου στα χειμερινά ανάκτορα, κλείνοντας πεισματικά τα μάτια της στην πραγματική εικόνα της κοινωνίας. Το συντριπτικά μεγάλο τμήμα της κοινωνίας είναι σήμερα φοβισμένο. Ο φόβος είναι ένα αποτελεσματικό εργαλείο στα χέρια της εξουσίας. Ζούμε εντός μίας παγκόσμιας τάσης που συγκροτεί ένα ιστορικό πιασγύρισμα. Το έχω ξαναγράψει: συμβατικά το τοποθετώ στο 1989, δηλαδή τη χρονιά που η καπιταλιστική παλινόρθωση παίρνει το πάνω χέρι στη Σοβιετική Ένωση και τις συν αυτή χώρας. Έκτοτε «κολυμπάμε» εντός ενός άγριου αντεπαναστατικού κύματος. Ελπιδοφόρες «παρενθέσεις» υπάρχουν αλλά επιμένω στο ότι πρέπει να βλέπουμε το κυρίαρχο.

Δεν συμφωνώ καθόλου με το άσκοπο και ανώφελο αυτομαστίγωμα. Δεν προσφέρει απολύτως τίποτα. Άλλωστε, οι αντικειμενικές καταστάσεις δεν αλλάζουν βουλευσιαρχικά και πατώντας κουμπάκια. Είμαι, όμως, υπέρ της γενναίας, ειλικρινούς και ουσιαστικής αυτοκριτικής και κριτικής. Ο Κώστας γράφει: «Αν εμείς (η χρήση του πρώτου πληθυντικού είναι κυριολεκτική, αυτοκριτική και συνειδητή και αφορά και τα των παραπάνω παραγράφων) είμαστε ανίκανοι να σχεδιάσουμε και να εμπνεύσουμε στον κόσμο, ιδίως αυτόν που αγωνίζεται ένα άλλο σύστημα οργάνωσης της κοινωνίας και της παραγωγής και ένα δρόμο μετάβασης σε αυτόν μέσα από την εξουσία στο υπάρχον πεδίο διεθνών και εσωτερικών δεδομένων και ο κόσμος αυτός αντιλαμβάνεται το δικό μας αδιέξοδο, φταίει εκείνος που προσανατολίζεται και αναζητά διέξοδο αλλού;».

Δεν έχω παρά να συμφωνήσω σε πρώτη φάση με τον Κώστα. Ωστόσο, μπορεί (μπορεί λέω) σε ένα δεύτερο επίπεδο να έχουμε διάσταση απόψεων. Οφείλουμε να καταθέσουμε ένα επαναστατικό σχέδιο, αλλά ταυτόχρονα να απαλλαγούμε από όλες τις παθογένειες ή τουλάχιστον να τις συνειδητοποιήσουμε και να τις αντιπαλέψουμε. Οι επαναστατικοί βερμπαλισμοί δεν αφυπνίζουν τις συνειδήσεις. Η απωθητική ιδιόλεκτος όταν κάποιος απευθύνεται στον λαό δεν βοηθά ούτε αυτή. Η υπερπροβολή του στρατηγικού στόχου δεν είναι αυτή που θα δημιουργήσει ρήξεις και κινηματικές διαδικασίες. Η θεωρητική ένδεια αποτελεί εμπόδιο στο να είμαστε πειστικοί. Η γραφειοκρατία είναι ένα καρκίνωμα ακόμη και για αυτούς που την καταγγέλλουν. Ο εισοδισμός, ο φραξιονισμός, ο κοινοβουλευτισμός, η αντιδιαλεκτική σύνδεση τακτικής-στρατηγικής, άρα η μη σύνδεσή τους, η ισχνότατη σύνδεση με το εργατικό κίνημα, η υποτίμηση του καθημερινού προβλήματος, η άρνηση της έννοιας της εθνικής ανεξαρτησίας, είναι μόνο μερικές χρόνιες παθογένειες που η σύγχρονη αριστερά κουβαλάει[11]. Όλα αυτά ασφαλώς δεν ακυρώνουν τους αγώνες, την ανιδιοτέλεια, την αυταπάρνηση των παλιών και νέων αγωνιστών από τη μία αλλά και όλα αυτά θετικά στοιχεία δεν εξαγνίζουν και τις παθογένειες από την άλλη.

Δέκατο έκτο: σε κάθε περίπτωση όποιος υποστηρίζει ότι δεν υφίσταται ζήτημα συντηρητικής στροφής της ελληνικής κοινωνίας οφείλει με ακρίβεια και πειστικότητα να πει σε ποια ακριβώς κατάσταση βρίσκεται αυτή. Μήπως έχουμε πορεία ριζοσπαστικοποίησης, όπως επί της ουσίας υποστήριζε στο κείμενό του ο Ηλίας Ιωακείμογλου, ή απλώς αντικρίζουμε μία σταθερή κατάσταση δίχως διακριτές τάσεις;

Δέκατο έβδομο: κωδικοποιώ κάποια (αισιόδοξα) συμπεράσματα που θεωρώ ότι εν πολλοίς θα συμφωνήσουμε με τον Κώστα:

α) Η διαπίστωση συντηρητικής στροφής δεν σημαίνει καθολικότητα του φαινομένου στην κοινωνία και ότι απουσιάζουν οι αντίρροπες τάσεις. Ο ίδιος ο άνθρωπος που είναι φορέας συντηρητικών απόψεων έχει αντιφάσεις και μπορεί κατά καιρούς να μας εκπλήξει θετικά και με τη σκέψη του και με τη δράση του. Για παράδειγμα στο άκουσμα της λέξης «καπιταλισμός» το 61,2% απαντά πως συνιστά κάτι κακό. Ας μην βιαζόμαστε όμως γιατί η αντιφατικότητα είναι παρούσα. Στην ίδια έρευνα το 54% των ερωτώμενων απαντά πως θεωρεί θετική την έννοια της ελεύθερης αγοράς[12].

β) Συμφωνώ απολύτως στο ότι δεν πρέπει να υποτιμάμε τα κινηματικά γεγονότα που παραθέτει ο Κώστας,

μερικά εκ των οποίων αναφέρω κι εγώ και στα δύο μου άρθρα, ούτε να ακυρώνουμε τις αγωνιστικές παρακαταθήκες μας. Φυσικά και πρέπει τα κινηματικά γεγονότα να τα προβάλλουμε όπως και να υπογραμμίζουμε θετικές διεργασίες στη βάση της κοινωνίας και προοδευτικά σημάδια που καταγράφονται στις έρευνες.

γ) Επίσης, το γεγονός ότι διαπιστώνω συντηρητική στροφή στην κοινωνία δεν σημαίνει ότι πλέω σε ένα πέλαγος μαυρίλας, απαισιοδοξίας και παραίτησης. Πολύ περισσότερο δεν καλώ κανέναν να βουτήξει εντός μίας καταθλιπτικής ζωής. Οι συντηρητικές καταστάσεις δεν ήταν ποτέ και ούτε θα είναι αέναες. Η όποια συντηρητικοποίηση δεν είναι δεδομένη ούτε λέω πως αναγκαστικά θα μεταφραστεί αύριο σε μία δυστοπική κοινωνία. **Η αισιοδοξία μας προκύπτει από την επαναστατική θεωρία του μαρξισμού, από την ιστορική εμπειρία με βάση την οποία πολλές ιστορικές περιόδους «ησυχίας» συνοδεύτηκαν από κινηματικές εξάρσεις και από το γεγονός ότι ο καπιταλισμός διέπεται από άλυτες αντιφάσεις.**

δ) Οι πολιτικές που θα βρούμε μπροστά μας θα γεννήσουν νέες κοινωνικές εντάσεις και αντιστάσεις. Θα υπάρξουν κρίσιμες κινηματικές καμπές. Εύφλεκτο υλικό υπάρχει και θα υπάρχει. Το θέμα είναι αν τα πολιτικά υποκείμενα που ενδιαφέρονται για την αλλαγή της κοινωνίας θα πιάσουν τον σφυγμό της κοινωνίας και αν θα καταφέρουν να έχουν διακριτά πολιτικά κατασταλάγματα. Ευκαιρίες θα υπάρξουν, αρκεί να μην τις πετάξουμε όπως κατ' επανάληψη έχει γίνει.

* * * *

Θα επιμείνω πεισματικά στην ανάγκη να δούμε κατάματα την πραγματικότητα, ενώ παράλληλα να σηκώσουμε τα κινηματικά μας μανίκια και να βρεθούμε μέσα στον κόσμο και όχι σε φαντασιακές πραγματικότητες που εν τέλει θα μας αφήσουν απομονωμένους. Η ακριβής γνώση της συνειδησιακής κατάστασης που υπάρχει στην κοινωνία δεν υπονοεί σε καμία περίπτωση και την υποταγή σε αυτό που αντικρίζουμε.

Είμαι βέβαιος πως τέτοιες αντιπαραθέσεις όπως αυτές που έχει αναδείξει η σχετική αρθρογραφία μπορούν να γίνουν καρποφόρες όταν είναι συντροφικές και ο Κώστας έχει συμβάλει ακριβώς σε ένα τέτοιο πνεύμα.

Σημειώσεις:

[1]. Διαλέξεις-Συζητήσεις του ΚΚΕ και του ΚΔΚΕ, Πρωτοποριακή Βιβλιοθήκη, 1987.

[2].

https://www.efsyn.gr/stiles/apopseis/390841_poso-bathia-ehei-prohorisei-i-syntiritikopoiisi-tis-ellinikis-koinonias

[3].

<https://commune.org.gr/ta-eklogika-apotelesmata-den-simatodotoun-syntiritiki-strofi-tis-ellinikis-koinonias/>

[4].

<https://pandiera.gr/%ce%bc%ce%ae%cf%80%cf%89%cf%82-%cf%84%ce%b5%ce%bb%ce%b9%ce%ba%ce%ac-%ce%b4%ce%b5%ce%bd-%cf%85%cf%80%ce%ac%cf%81%cf%87%ce%b5%ce%b9-%cf%83%cf%85%ce%bd%cf%84%ce%b7%cf%81%ce%b7%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%bf/>

[5].

<https://pandiera.gr/%cf%84%ce%bf-%cf%86%ce%ac%ce%bd%cf%84%ce%b1%cf%83%ce%bc%ce%b1-%c>

f%84%ce%b7%cf%82-

%cf%83%cf%85%ce%bd%cf%84%ce%b7%cf%81%ce%b7%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%bf%cf%80%ce%b
f%ce%af%ce%b7%cf%83%ce%b7%cf%82-%ce%ba/

[6]. <https://www.facebook.com/profile.php?id=100010207126981>

[7]. Βλέπε αναλυτικότερα

https://www.government.gov.gr/wp-content/uploads/2019/01/prespes_26.6%CE%A735.5_5.pdf

[8]. <https://www.tanea.gr/2019/01/19/politics/dimoskopisi-marc-syntriptiko-oxi-sti-symfonia-ton-prespon/>

[9]. ΔΙΑΝΕΟΣΙΣ, «Τι πιστεύουν οι Έλληνες», 2022

[10]. <https://rvrn.org/el/parousiasi-ekthesis-2022/>

[11]. Για μία αναλυτικότερη παράθεση του σκεπτικού μου σχετικά με τις παθογένειες της αριστεράς

βλέπε α) <https://www.anasygkrotisikk.gr/pathogeneies-kommounistiikou-kinimatos/>,

β) <https://www.anasygkrotisikk.gr/ermineia-pathogeneion-kommounistikou-kinimatos/>

[12].

<https://eteron.org/wp-content/uploads/2023/04/%CE%97-%CE%B1%CE%BA%CF%84%CE%B9%CE%BD%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%A8%CE%B7%CF%86%CE%BF%CF%86%CF%8C%CF%81%CF%89%CE%BD.pdf>